

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПОСТАЧАННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ ЯК СПОЖИВЧОГО ДОГОВОРУ

Походжук Р. В.,

молодший науковий співробітник відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті проаналізовано поняття та правову природу договору постачання електричної енергії через приєднану мережу фізичній особі–споживачу крізь призму законодавства про захист прав споживачів.

Ключові слова: договір постачання електричної енергії через приєднану мережу, фізична особа–споживач, споживчий договір, захист прав споживачів, публічний договір, договір приєднання.

Стаття 3 Конституції України передбачає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. З вищенаведеної тези випливає, що задоволення особистих потреб людини на сьогодні висувається на перше місце у цивілізованому суспільстві. Однією з таких потреб є забезпечення енергетичними ресурсами як реалізація права на енергію.

Правовою формою опосередкування відносин, пов'язаних з забезпеченням людини електричною енергією, є договір постачання електричної енергії через приєднану мережу фізичній особі–споживачу (далі–договір постачання електричної енергії споживачу) як різновид договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, передбаченого ст. 714 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). У свою чергу, до вищевказаного договору застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки. Окремо ж ЦК України договір постачання електричної енергії споживачу не виділяє та, як наслідок, не передбачає особливостей його укладення, виконання та захисту прав споживачів за цим договором. Конкретизація останнього відображена в підзаконних нормативно-правових актах, що не відповідає сучасному нормотворчому процесу, а також ускладнює правозастосовну та судову практику.

Користування електричною енергією можливе виключно на підставі договору між фізичною особою–споживачем та постачальником електричної енергії через приєднану мережу, що відображає врегульований нормами цивільного законодавства зобов'язальний характер таких правовідносин. Так, на сучасному етапі розвитку цивільних правовідносин нагальним постає вирішення питання щодо розуміння поняття та правової природи договору постачання електричної енергії споживачу як виду споживчого договору, а також подальшого його відображення в цивільному законодавстві України.

Законодавець у ЦК України розуміє під договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу договір, за яким одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати іншій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.

Договір постачання електричної енергії споживачу є різновидом самостійного виду договору – договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, що належить до договірної типу купівлі-продажу. Враховуючи, що наше дослідження охоплює виключно такого суб'єкта як споживач, який використовує електричну енергію для особистих потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, до такого договору можна застосовувати виключно положення про роздрібну купівлю-продаж.

Звертаючись до правової природи договору постачання електричної енергії споживачу, важливо зазначити, що такий договір має специфічний предмет, який не можна в жодному разі ототожнювати з предметом договору на постачання газу, нафти, нафтопродуктів чи води. Так, під енергією слід розуміти річ, яка має свою специфіку, об'єктивно існує, є об'єктом цивільного права та певним майном. У цьому контексті слід відмітити думку В. В. Луця, який під предметом договору постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу розуміє електричну енергію у вигляді електричного струму та теплову енергію у вигляді пари або гарячої (перегрітої) води, які є товарною продукцією, призначеною для купівлі-продажу [2, с. 287]. Підтримуючи таку позицію, варто зазначити, що енергія є річчю, що має свою специфіку, тобто нематеріальним об'єктом, що має матеріальну природу та є товарною продукцією.

Наше сприйняття енергії та її знаходження у зовнішньому світі призводить до того, що остання має ознаки самостійності, оборотоздатності та є певною цінністю, на яку поширюються цивільно-правові норми. У цьому контексті специфічна властивість такого об'єкта як енергія дає нам можливість

розглядати останню як особливий різновид товару, до якого, як до об'єкта права власності, встановлюються певні обмеження щодо правомочностей володіння та розпорядження.

Розглядаючи договір постачання електричної енергії споживачу як різновид договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, варто зауважити, що перший є споживчим договором, враховуючи суб'єктний склад та характер правовідносин сторін, а також те, що захист прав споживачів здійснюється згідно з цивільним законодавством України.

Закон України «Про захист прав споживачів» регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів. У цьому контексті слід зазначити, що договірні конструкції, у яких однією зі сторін виступає фізична особа–споживач, посідають особливе місце в одному з найважливіших інститутів цивільного права – зобов'язальному праві. Особлива значимість суспільних відносин, що виникають між суб'єктами споживчого договору, проявляється в характері таких правовідносин, а саме, у спрямованості договору на задоволення особистих потреб фізичної особи-споживача та її захисту, як слабшої сторони. Отже, договори за участю фізичних осіб–споживачів займають особливе місце в системі цивільно-правових норм зобов'язального права. Як наслідок, кожен споживач має право на захист майнових та особистих немайнових прав, яке забезпечує держава у формі особливої юридичної системи цивільно-правових гарантій.

Захист прав споживачів можливий тільки на основі договору, незалежно в якій формі укладений останній. У Законі України «Про захист прав споживачів» поняття договору розуміється як усний чи письмовий правочин між споживачем і продавцем (виконавцем) про якість, терміни, ціну та інші умови, за яких реалізується продукція. Таким чином, акцентуючи увагу на вищевказаному законі, можна виокремити таку категорію як «споживчий договір».

Звертаючись до розуміння поняття «споживчого договору», варто відмітити ознаки споживчого договору, запропоновані М. М. Гудимою: 1) специфічний суб'єктний склад; 2) особливість предмета споживчого договору в частині призначення для особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності; 3) публічно-правовий характер договору; 4) оплатний характер споживчого договору; 5) особливий порядок укладення, спрямованість на регулювання так званих переддоговірних відносин [4, с. 69]. Як бачимо, характеризуючи споживчий договір та відокремлюючи його від інших видів договорів, автор досить чітко виділив його особливість та окреслив коло тільки йому притаманних ознак.

А. М. Аврах пропонує загальне визначення цивільно-правового договору за участю споживача – це система здійснюваних конкретними сторонами (споживачами, виконавцями тощо) у відповідній формі і за допомогою спеціальних юридичних процедур волевиявлень, що в сукупності представляють собою угоду, на підставі якої з метою досягнення в рамках певної процедури (процедура виконання договору) необхідного договірнього ефекту (майнового і (або) немайнового – задоволення споживчих потреб, отримання прибутку) виникають, змінюються і припиняються зобов'язальні правовідносини [5]. Ми не можемо назвати дане визначення оптимальним та звертаємо увагу на визначення, запропоноване Г. А. Осетинською – споживчим договором, на який поширюється законодавство про захист прав споживачів, має вважатися правочин, за яким продавець, виготівник, виконавець, що є підприємцем, реалізує товар, роботи, послуги споживачеві – фізичній особі, яка придбаває, набуває, замовляє, використовує (має намір це зробити) товар, роботи, послуги для особистих культурно-побутових, сімейних, домашніх та інших особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням професійних обов'язків найманого працівника [6]. Таке визначення, на нашу думку, є лаконічним та відображає всеохоплюючий характер споживчих відносин, а також вказує на специфіку таких відносин. Водночас зазначимо, що воно може знайти своє відображення виключно у Законі України «Про захист прав споживачів», а не в ЦК України, адже поняття «споживчий договір» є досить неоднозначним як в доктрині, так і в практичній діяльності.

На основі вищевказаного видається доцільним авторське визначення «споживчого договору» як домовленість, сторонами якої виступають суб'єкт підприємництва, з одного боку, та фізична особа–споживач – з іншого, на купівлю-продаж товарів, виконання робіт чи надання послуг, винятково для особистого використання або споживання фізичною особою та задоволення її власних потреб.

Договори, у яких однією зі сторін виступає фізична особа–споживач, є різновидом цивільно-правових договорів, що побудовані на засадах рівності сторін, автономії волі та майновій самостійності. Споживчий договір можна віднести до публічних договорів та частково до договорів приєднання. Так, С. М. Бервено залежно від підстав укладення поділяє договори на вільні та обов'язкові. До обов'язкових автор відносить публічний договір та договір приєднання [7, с. 230]. У цьому контексті варто відмітити думку Р. Б. Шишки [3], який поділяє всі договори на дві класифікаційні групи та виділяє однією з них – характеристичні договори. В групі характеристичних договорів автор виділяє за двома різними критеріями окремо публічні договори та окремо договори приєднання та відносить

споживчий договір до особливого різновиду договору приєднання. Ми схилиємося до твердження, що категорія «споживчий договір» є характеристичною, а також, що публічні договори та договори приєднання мають виділятися за різними критеріями, проте ми виділяємо споживчий договір як особливий різновид і публічного договору, і договору приєднання, що буде вважатися більш правильним, враховуючи специфіку споживчих відносин.

Розглядаючи договір постачання електричної енергії через приєднану мережу, варто зазначити, що Постановою КМ України «Про затвердження Правил користування електричною енергією для населення» передбачено, що споживання електричної енергії здійснюється на підставі договору про користування електричною енергією між споживачем і енергопостачальником, який розробляється енергопостачальником згідно з Типовим договором про користування електричною енергією та укладається на три роки. Таким чином, споживач не може запропонувати свої умови договору, а повинен прийняти умови, розроблені енергопостачальником. Тобто слід зазначити, що з формулювання «розробляється енергопостачальником згідно з Типовим договором» випливає, що останній може у договорі постачання електричної енергії встановлювати додаткові умови, що можуть ставити споживача у невигідне становище. Однак ч. 2 ст. 634 ЦК України передбачає, що договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо вона позбавляється прав, які, зазвичай, мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність іншої сторони за порушення зобов'язання або містить інші умови, явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася. Іншими словами, сторона, яка приєдналася, має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору. Таке формулювання та захист прав споживачів видається правильним, адже споживач за договором постачання електричної енергії через приєднану мережу, за можливості, може обрати енергопостачальника та захистити свої права в частині зміни умов договору, якщо постачальник порушить права споживача. Отже, як бачимо, захист прав споживачів відбувається виключно цивільно-правовими нормами.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, затверджує типовий договір про постачання електричної енергії гарантованим електропостачальником, на основі якого відповідні електропостачальники укладають договори про постачання електричної енергії на роздрібному ринку [1]. У цьому контексті варто відмітити вкрай нечітку позицію законодавця, що користування електроенергією споживачем здійснюється на основі типового договору. Поняття «типовий договір» застосовують у господарському законодавстві, а враховуючи те, що регулювання захисту прав споживачів за цим договором здійснюється виключно цивільним законодавством, то варто використовувати таку категорію як «типові умови договору».

Законодавець у ст. 630 ЦК України розуміє під «типовими умовами договору» таке: договором може бути встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, оприлюднених у встановленому порядку. На основі вищенаведеного доходимо висновку, що формулювання «типові умови договору», а не «типовий договір» має гармонійно поєднуватися з характером договору приєднання, захистом права за ним, виключити застосування положень господарського законодавства та регулюватися виключно нормами цивільного законодавства. У такому випадку більш чітко виражений характер договору постачання електричної енергії через приєднану мережу, однією зі сторін якого є фізично особа–споживач, як виду споживчого договору.

Загально визнано, що договори приєднання можуть одночасно бути публічними договорами. Г. А. Осетинська вказує, що всі споживчі договори є публічними договорами, на які мають поширюватися, зокрема, положення ст. 633 ЦК України [6]. Так, Постановою КМ України «Про затвердження Правил користування електричною енергією для населення» передбачено, що енергопостачальники, що здійснюють постачання електричної енергії на закріпленій території, не мають права відмовити споживачу, об'єкти якого розташовані на цій території, в укладенні договору про користування електричною енергією. Також варто зазначити положення законодавства, яке передбачає, що договір про постачання електричної енергії, що укладається гарантованим електропостачальником із споживачами електричної енергії, є публічним [1]. Отже, законодавством прямо передбачено, що договір постачання електричної енергії через приєднану мережу, однією зі сторін якого є фізична особа–споживач, є публічним, а отже, і регулюється нормами ЦК України.

Більше того, на основі аналізу ст. 633, 634 ЦК України можна зробити висновок, що будь-який споживчий договір є завжди публічним договором в силу того, що підприємець не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів. У свою чергу, договір приєднання не завжди є споживчим договором, а виключно у випадку неможливості «споживача» запропонувати свої умови договору.

Таким чином, з вищенаведеного випливає, що договір постачання електричної енергії, у якому однією зі сторін виступає фізична особа–споживач, є видом споживчого договору в силу положень цивільно-правових норм та доктрини приватного права. Враховуючи те, що споживчий договір є особливим різновидом і публічного договору, і договору приєднання, проте не в усіх випадках має

ознаки останнього, то договір постачання електричної енергії як вид споживчого договору та відповідно до положень цивільного законодавства є як публічним договором, так і договором приєднання.

Взявши за основу ознаки споживчого договору, запропоновані в юридичній літературі, а також базуючись на вищевикладеному, можна виділити особливість договору постачання електричної енергії споживачу як виду споживчого договору, яка полягає у наявності лише йому притаманних ознак:

1) сукупність однорідних відносин, що підпадають під сферу дії законодавства про захист прав споживачів – постачання електричної енергії з одночасним її споживанням фізичною особою–споживачем;

2) особливий спосіб передачі електричної енергії за договором – передача та споживання електроенергії здійснюється через приєднану мережу;

3) специфічний предмет договору – електрична енергія як самостійний об'єкт цивільних прав та дії учасників договірних відносин, що забезпечують виробництво, передачу і використання електроенергії, що споживається;

4) особливий суб'єктний склад договору – з одного боку, фізична особа–споживач, з іншого – суб'єкт підприємництва;

5) особливий порядок укладення договору – завжди публічний договір та договір приєднання;

6) взаємність договору – суб'єкт підприємництва зобов'язується надавати фізичній особі–споживачу електричну енергію, а фізична особа–споживач зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання;

7) метою договору виступає – споживання електричної енергії винятково для особистого використання фізичною особою та задоволення власних потреб;

8) свобода договору забезпечена законодавством про захист прав споживачів – свобода суб'єкта підприємництва у формуванні умов договору обмежена типовим договором.

На основі вищевикладеного доцільним видається авторське доктринальне визначення договору постачання електричної енергії фізичній особі–споживачу, як домовленості сторін щодо врегулювання відносин, що забезпечують передачу та використання електричної енергії суб'єктом підприємництва фізичній особі–споживачу винятково для особистого використання або споживання та задоволення власних потреб.

Таким чином, доходимо висновку, що договір постачання електричної енергії фізичній особі–споживачу є видом споживчого договору з притаманними тільки йому особливими ознаками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» від 24.10.2013 № 663-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/663-18>.

2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. II. – 1088 с.

3. Шишка Р. Б. Характеристика договорів / Р. Б. Шишка // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2013. – № 4. – С. 119–125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npnauc_2013_4_25.pdf.

4. Гудима М. М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. М. Гудима; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. – К.: [б. в.], 2012. – 247 с.

5. Аврах А. М. Договор с участием потребителей в системе гражданско-правовых договоров: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.03 – Гражданское право. Предпринимательское право. Семейное право. Международное частное право / А. М. Аврах. – Казань, 2007. – 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1276739>.

6. Осетинська Г. А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ганна Анатоліївна Осетинська. – Київ, 2006. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

7. Цивільне право України: [підручник: у 2-х кн.] / [за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової]. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – Кн. 2. – 640 с.

The article analyzes the concept and the legal nature of the contract supply of electricity through the attached network individual consumer through the prism of the law on consumer protection.

В статті проаналізовано поняття і правова природа договору снабження електричної енергії через присоединенную сеть фізичному лицу–потребителю через призму законодавства о защите прав потребителей.